

ԱՎԱԴԵՄԻԿՈՍ Ի. Ի. ՄԵՇԶԱՆԻՆՈՎ
Մոցիալիստական Աշխատանքի Հերոս

ԼԵԶՎԻ ՆՈՐ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

Մոյսիսական լեզվաբանությունը իր գոյությամբ ու հետա-
գա զարգացմամբ սերտորեն կապված է կարկառուն լեզվաբան,
բանասեր և կովկասի պատմության մասնագետ ակադ. Ն. Յա. Մառի
անվան հետ։ Համաշխարհային հռչակ ստացած այդ գիտնականի
ստեղծագործական ուղին բնութագրվում է անընդհատ դեպի առաջ
միտող ձգտումով, բարդ պրոբլեմները լուծելու ուղիների մշտա-
խույզ որոնումներով, ուղիների, որոնք դրված են եղել և շարու-
նակում են դրված մնալ կոլլտուրայի պատմության մասնագետ-
ների և ձևաբանության ու շարահյուսության իրենց գործող հա-
մակարդի ամբողջ բազմաձևության մեջ եղած լեզուների կառուց-
վածքային առանձնահատկությունները հետազոտողների առաջ։

Սկզբնական շրջանում սահմանափակվելով կովկասի շրջա-
նակներում՝ Ն. Յա. Մառը արդեն այստեղ էլ գտնում էր իր հա-
մար բացառիկ նպաստավոր հող տարբեր կառուցվածք ունեցող
այն առատ լեզուների մեջ, որ տալիս էր ամբողջ կովկասը
վրաստանի և Հայաստանի գրական զարգացած հին լեզուներով և
տարբեր սիստեմի լեռնային բազմաթիվ լեզուների ոչ գրավոր
խոսվածքներով։ Ավելի ուշ, երբ Ն. Յա. Մառը իր հետազոտական
աշխատանքների մեջ կովկասյան լեռնասահմաններից դուրս
եկավ դեպի հարավը, դեպի Առաջավոր Ասիայի կողմը և դեպի
հյուսիսը, մեր Միության բազմալեզու ժողովուրդներին ընդառաջ,
նրա գիտելիքների զինարանը արդեն դարձավ բալականահափ
մեծ այն բանի համար, որպեսզի հանճարեղ գիտնականի հար-
ցախույզ և հետազոտող միտքն իր առջև դնե համադրող նշանա-
կություն ունեցող խնդիր։ Այդ հողի վրա ստեղծվեց լեզվի նոր
ուսմունքը, որն ընթանում էր ոչ թե արտասահմանյան գիտու-
թյան տրոբած ճանապարհով, այլ նրանից անկախ հիմունքներով։

Ն. Յա. Մառի գիտական գործունեությունը իր առաջին երեք տասնամյակների ամբողջ ընթացքում՝ սկսած 1888թ. առաջին տպագրված աշխատությունից, բոլորովին նեղ լեզվաբանական չի եղել: Ճիշտ է, Ն. Յա. Մառը ուսումնասիրում էր տարբեր լեզուներ, կազմում էր նրանց քերականությունների ակնարկներ, բայց միևնույն ժամանակ նա իր աշխատանքի ու ժամանակի զգալի մասը հատկացնում էր հին տեքստերի մեկնաբանությանը, այսինքն՝ դուստրանասիրական աշխատանքին: Դրանից բացի, նա իրեն հատուկ ջանասիրությամբ ու հափշտակությամբ ղեկավարում էր Հայաստանի հին մայրաքաղաքի (Անի քաղաքի) սիստեմատիկ պեղումները, իսկ 1914 թ. պատերազմական ժամանակի և հաջորդ տարիներին գլխավորում էր Թուրքահայաստան ուղարկված էքսպեդիցիան, հավասարապես նաև հնագիտական աշխատանքները: Այդ ամբողջ աշխատանքի ընթացքում Ն. Յա. Մառը հանդես էր գալիս կարծես իբրև կոմպլեքսային գիտնական, պատմաբան՝ այդ տերմինի ամենալայն առումով, որը հատուկ է ընդհանրապես արևելագետի, որպիսին և նա էր իր կյանքի այդ ստեղծագործական տարիներին: Հետազոտության առարկան նա լուսաբանում էր բոլոր կողմերից: Նա վերցնում էր ժողովրդի նյութական կուլտուրան, դրա սեփական կամ օտար գրավոր հուշարձանները, որոնք խոսում էին նրա մասին, և այստեղ էլ միացնում էր նաև լեզվական նյութի հետազոտությունը: Այդ բոլոր տվյալները մեջ էին բերվում իբրև պատմական. վկայություններ, և ինքը լեզուն, դրա տունչությամբ, դիտվում էր որպես առաջնակարգ նշանակության պատմական աղբյուր:

Այստեղից լիապես հասկանալի է դառնում, որ Ն. Յա. Մառը նաև լեզվին մոտենում էր նշանակալից չափով իբրև պատմաբան: Իր կյանքի վերջին 15 տարիներին ուղադրությունը առավելապես լեզվաբանությանը նվիրելով և դառնալով առաջատար լեզվաբան՝ նա արդեն չէր կարող դիտել լեզուն՝ իր զարգացումը պայմանավորող հասարակական միջավայրից կտրված և ստատիկ ձևով մոտենալ նրա քերականական ձևերի նկարագրությանը: Այդ վերջինները Ն. Յա. Մառի առաջ կանգնում էին որպես պատմականորեն առաջացած իրակություններ: Լեզուն իր բոլոր դրսևորումներով հետազոտողի կողմից բացահայտվում էր իբրև շարժունությամբ ներծծված, իբրև իր զարգացման ուղիով միշտ առաջ ընթացող երևույթ, որը միևնույն ժամանակ իր մեջ պահպանում է իր՝ երբեմն էլ շատ հեռավոր անցյալի խիտ նրստ-

վածքների հետքերը: Դրանով են բացատրվում նույնպես ծագումնաբանական կարգի մի շարք հարցերի լուծման փորձերը ոչ միայն այս կամ այն լեզվի լինելության հետազոտումների մեջ, այլ նաև ընդհանրապես մարդկային լեզվի ծագման պրոբլեմի լայն դրվածքով: Ն. Յա. Մաուր ընթանում էր դեպի լեզվատեսությունների ամբողջ պրոցեսի ընդգրկումը հենց իր սկզբնական աստիճաններից՝ ներառյալ մինչև մեր ժամանակի կենդանի խոսքը: ՍՍՌՄ լեզուների հարստությունը սկսեց դիտվել համաշխարհային հարստության ընդհանուր ֆոնի վրա՝ երկրագնդի լեզուների հսկայական բաղադրանության մեջ: Լեզվի նոր ուսմունքը դրանով իսկ դարձավ ընդհանուր լեզվաբանության նոր ուղղություն:

Առաջվա նման պատմաբանի հետաքրքրություններով տոգորված՝ Ն. Յա. Մաուր իր լեզվաբանական աշխատություններում մասնագիտորեն շարունակեց մնալ հենց նույն պատմաբանը: Այդ պատճառով էլ լեզվի ուսումնասիրությունը առանց այդ լեզվով խոսող ժողովրդի պատմության ծանոթությանը Ն. Յա. Մաուր պատկերացնում էր միանգամայն անհնարին: Այստեղից հետևում է նրա պնդումը այն մասին, որ լեզուն, որպես հասարակական կարգի երևույթ, հենց ուսումնասիրության պրոցեսում իր գոյություն ունեցած և գոյություն ունեցող բոլոր կառուցվածքի մանրամասնությունների մեջ հասարակական հիմնավորում պետք է ստանա: Դրանով իսկ առաջ է քաշվում Ն. Յա. Մաուրի հիմնական դրույթը, որը ձևակերպվում է «լեզու և հասարակություն» թեզիսով:

Թորացումն այդ թեմայի մեջ ընդհուպ մոտեցրեց Ն. Յա. Մաուրին Մարքսի, Էնգելսի, Լենինի, Ստալինի ուսմունքի առաջատար դրույթներին՝ հասարակության, հասարակական բոլոր երևույթների, հետևաբար նաև լեզվի զարգացման մասին: Դրանով դրվեցին լեզվի մատերիալիստական ուսմունքի հիմքերը, որոնք կառուցված էին սոցիալական բազայի և մտածողության ու լեզվի զբաղեկողական միասնության սկզբունքների վրա: Հասարակական ձևերի զարգացման պատմական պրոցեսը տնտեսության մեջ և աշխատանքային գործունեության պայմաններում առաջացած փոփոխությունները իրենց արտացոլումն են գտնում լինչպես գոյություն ունեցող գիտակցության նորմաների, նույնպես և լեզվի գործունե կառուցվածքի, նրա բառապաշարի և նույնիսկ քերականության մեջ: Կարող է կերպարանաբերվել

ոչ միայն բառի բովանդակութիւնը, այլև քերականական նորմաների դերը, և նույնիսկ այդ քերականութիւնը: Այդ առնչութեամբ ուժեղանում է ուղղութիւնը ձևական կողմի իմաստաբանութեան և նրա իմաստային նշանակութեան նկատմամբ՝ լեզվի բառարանական կազմի, նախադասութեան կառուցվածքի և ընդհանրապես խոսքի ամբողջ կազմութեան մեջ:

Լեզուն ինքնիրեն չի փոխվում: Նրա փոփոխութիւնները կատարվում են հասարակական այն միջավայրի ներգործութեամբ, որը այդ լեզուն օգտագործում է որպէս հաղորդակցութեան անհրաժեշտ միջոց՝ բավարարելով նյութական կարիքների և զարգացող իդեոլոգիայի կենսական պահանջները: Այստեղ լեզվի և մտածողութեան կապը աներկբայելի է: Միտքը արտահայտվում է լեզվով, որը իր բոլոր բաղկացուցիչ տարրերով իմաստավորված է: Ձեռ առանց բովանդակութեան գոյութիւն ունենալ չի կարող: Այստեղից էլ ելք նեղ ձևական վերլուծութիւնից դեպի ձևի ու իրեն հատուկ բովանդակութեան մանրագնին հետազոտման կողմը: Դրանից շահուած է նաև ինքը ձևական կողմը: Ն. Յա. Մալը վճռականորեն առարկում է լեզվի նկատմամբ ցուցաբերած միակողմանի, միայն նեղ ձևական մոտեցման դեմ: Միևնույն ժամանակ նա, իհարկե, չի վիճարկում լեզվի ձևական կողմերը հաստատ իմանալու անհրաժեշտութիւնը: Մեկը մյուսին չի հակասում: Ձևի լավ իմացումը, նրա բովանդակութեան և նշանակութեան յուրացման դեպքում՝ խորացնում է նրա ժամանակակից վիճակի ըմբռնումը և օժանդակում է նրա պատմական փոփոխութիւնների պատճառների մանրագնին հետազոտութեանը: Միայն այսպիսի ուղիով լեզվի պատմութեան հետազոտողի համար ապահովվում է հորիզոնի ընդարձակութիւնը:

Լեզվի նկատմամբ ցուցաբերած պատմական մոտեցումը, որը ընթանում է հենց նոր ցույց տրված ուղղութեամբ, այսինքն՝ լեզվի և մտածողութեան դիալեկտիկական միասնութեան հաշվառումով՝ այստեղից բխող բոլոր հետևութիւններով, արդարացրեց մի շարք լեզունիքի համար առաջ քաշված այն օրինաչափութիւնը, որն արտահայտվում է այս կամ այն հասկացութիւնը բառական կամ քերականական տարբեր միջոցներով հաղորդելու ձգտման մեջ: Դրա վրա կառուցվում է լեզվաստեղծման միասնական պրոցեսի հասկացութիւնը, որը նշանակալի չափով նոր լուսաբանութիւն է ստացել:

Շատ երևութների նմանութիւնը, որը հաճախ նկատվում

է իրենց քերականական կառուցվածքով միանգամայն տարբեր մի շարք լեզուների մեջ, վաղուց է նշվել, լեզուների առանձին խմբերի ընդհանուր ակնարկներին վերաբերող ամփոփ աշխատությունների մեջ երբեմն երկչոտ, երբեմն ավելի վճռականորեն միտք է արտահայտվել, բոլոր լեզուները միավորորդ և նրանց համար ընդհանուր ինչ-որ օրենքների առկայության մասին (է. Սեպիր): Բայց նման տեսակի բոլոր դատողությունները հենված էին գլխավորապես հենց ձևական կողմերի համեմատության, հիմքերի նույնացման, կցական միջոցների մոտիկության, օժանդակ բառերը օժանդակ մասնիկների փոխանցման վրա և այլն: Մինչդեռ ստեղծագործական միասնությունը (լեզվաստեղծման պրոցեսը և իր հետագա զարգացումը) երբեք էլ միայն դրանով չի սահմանափակվում: Զարգացնելով Ն. Յա. Մառի միտքը լեզվի և մտածողության միասնության իր ըմբռնման մեջ, հեշտությամբ կարելի է ընդարձակել մեջ բերված նյութի սահմանները՝ ընդգրկելով ոչ միայն ձևական նմանությունները, այլև ձևական տարբերությունները: Վճռող հանգեւ է գալիս բովանդակության ընդհանրությունը, այն ըմբռնման ընդհանրությունը, որը արտահայտվում է տարբեր լեզուներով: Դիտակցության նորմաների նմանության ժամանակ հասարակական միջավայրի զարգացման որոշ էտապում նաև լեզվի մեջ նրանց ազդեցությամբ ստեղծվում են հասկացական կատեգորիաների կայուն սխեմաներ, որոնք կադմում են բառերի խմբեր ըստ իրենց ձևական և իմաստաբանական հատկանիշների, ինչպես նաև նրանց միացումներ նախադասության շարահյուսական խմբերի մեջ (որոնք հաճախ անվանվում են «սինտագմաներ»), մի բառի մյուսներով պայմանավորված նշանակություններ (հատկանշային արտահայտություն և այլն): Այդ կատեգորիաները, որոնք հանդես են գալիս հասկացությունների լեզվական նյութի մեջ՝ ստանալով քերականական ձև, դառնում են քերականական հասկացություններ: Նրանց ձևական արտահայտությունն ըստ լեզուների կարող է միանգամայն տարբեր լինել, մտցնելով արտաքին ձևերի բազմազանություն՝ իրենց միավորորդ միասնությունը հաղորդելու համար:

Այսպիսի կրթակացություններ, որոնք հանդիսանում են քրտնաշնչ և բազմամյա աշխատանքի արդյունք, որոշակի պարզություն են մտցրել աշխարհի լեզուների բարդ ու բազմազան կառուցվածքների առանձնահատկությունների հասկացության մեջ: Մարդկային լեզվի զարգացման պրոցեսի միասնությունը

երբեք էլ չի հանգում միայն նրա արտահայտման ձևական կողմի նուշուրթյանը: Լեզվական ձևի մեջ դրված հասկացությունները երբեք էլ չեն պահանջում իրենց արտահայտման միասնական ընդհանուր ձև ոչ միայն բառապաշարի, լեզվի բառարանական հիմքերի նուշուրթյան, այլև քերականական կառուցումների տարբեր տեսակների և քերականական տարբեր ձևերի մեջ: Միևնույն տարրեր տարբեր լեզուներում կարող է ստանալ տարբեր անվանումներ: Նախադասության անդամների մեջ կգտնվի շարահյուսական միևնույն հարաբերությունները կարող են որոշ լեզուներում հաղորդվել շարահյուսական այնպիսի եղանակներով, որոնք խիստ կերպով տարբերվում են այն շարահյուսական միջոցներից, որոնք այս կամ այն նպատակով օգտագործում են տարբեր լեզուները և այլն:

Լեզվական այդ ամբողջ բարդ ապարատը գտնվում է մշտական շարժման մեջ, որի տեմպը համաձայն հասարակական գործունի համագոտտության պահանջների երբեմն արագանում, երբեմն դանդաղում է: Իսկապես լեզվում ամեն ինչ գտնվում է շարժման մեջ: Այդ արդեն դարձել է հանրահայտնի իրականություն, բայց այստեղ էլ լեզվի մեջ հետազոտվող փոփոխությունները սովորաբար սահմանափակվում են ժամանակագրական կարգով փոփոխվող ձևերի զուգադրությամբ: Ստացվում է հետևողական, երբեմն աստիճանական փոփոխությունների խիստ երկար շարք: Աստիճանական հաջորդումների երկար տևողականությամբ հաստատվում են նշանակալի տեղափոխություններ, որոնք բացատրվում են, այնուամենայնիվ, անընդհատ առաջընթաց շարժման հետևողական ընթացքով: Ի վերջո լեզուն հեռանում է իր սկզբնական նախատիպից՝ երբեմն նուշնիսկ նրանից խստորեն տարբերվելով:

Նման տեսակի բոլոր կառուցումների մեջ դուրս է թողնվում ոչ միայն լեզվի և մտածողության միասնության մասին վերնում հիշատակված դրույթը, այլև լեզվաբանի աշխատանքի հիմնական թեզիսի վճռական դրվածքը՝ «Լեզուն և հասարակությունը»: Ն. Յա. Մառը հենվելով լեզուների զարգացման հասարակական պայմանավորվածության պատմադասին՝ հանգում է միանգամայն այլ եզրակացությունների: Նա սահմանում է, որ փոփոխությունները լեզվի մեջ կարող են զանազանակերպ լինել: Լինում են աստիճանական և անշան փոփոխություններ, որոնք հետադադարում են բառ-խմաստի նրբերանգների կամ նրա

հիմքի մասնակի ձևափոխումները մեջ: Կարող են տեղի ունենալ նաև ավելի արմատական փոխանցումներ, որոնք ստեղծեն նոր որակի կազմավորումներ: Այդ հողի վրա, խաչավորման պրոցեսում ստացվում են նոր լեզուներ, հին ձևերը հանդիս են գալիս նոր բովանդակությամբ կամ իրենց քերականական այլ օգտագործումով: Իրենց արմատներով նրանք կառուցում են անցյալին, թեև իրենց ժամանակակից բովանդակությամբ նրանք արդեն նոր են: Նորը լեզվի մեջ կարող է լինել ոչ միայն բառերի փոխառումը և քերականական ձևերը, այլև սեփական միջոցները:

Պատմաբան-լեզվաբանի համար նշանակալից հետաքրքրություն են ներկայացնում հենց վերջին տեսակի փոխանցումները, որոնք սխտեմատիկորեն չեն հետադոտում: Նրանք լեզվաբանի հետադոտական աշխատանքների մեջ ձեռք են բերում հատուկ նշանակություն, երբ ընդգրկում են լեզվի ամբողջ հիմնական կառուցվածքը: Որակապես նոր կազմավորումները, իրենց ավելի խոր ուսումնասիրության դեպքում, բացահայտում են լեզվական շերտավորումների պատմական փոխանցումը, որը թույլ կերպով է հանդես գալիս և սովորաբար չի որսացվում միայն աստիճանական կարգի հարթանցումների հետադոտություն: Կերպարանափոխության գլխավոր ուղիների հաստատման համար ճշմարիտ և միակ դեկավար ուղենիշները հանդիսանում են պատմական և դիալեկտիկական մատերիալիզմի առաջատար դրույթները:

Սովետական լեզվաբանությունը արդեն բոլորում է իր խիստ ինտենսիվ աշխատանքի համարյա 30 տարին: Նրեք տասնամյակների այդ ժամանակաշրջանում նշանակալի փոփոխություններ տեղի ունեցան ինչպես մեր Միություն հսկայական տերիտորիայում դա՛նվող լեզուների զարգացման ընթացքի, նույնպես և իրենց ուսումնասիրման եղանակների մեջ: Արմատական տեղաշարժեր են նկատվում գուտ գործնական ընդլայնի առաջնակարգ խնդիրների հետ ընդհուպ շաղկապվող հետադոտական աշխատանքների մեջ: Շատ ժողովուրդներ այդ ժամանակաշրջանում առաջին անգամ ստացան գրականություն իրենց մայրենի լեզվով: Ռուսական գրերի հիման վրա նրանց համար մշակվում էին այբուբեններ, որ պահանջում էր այդ լեզուներից յուրաքանչյուրի հնչյունաբանություն մանրազնին ուսումնասիրությունը: Սահմանվում էին ուղղագրական կանոններ, դրվում էին գրքոցական ձեռնարկներ, կազմվում գիտական մանրամասն քերականություններ՝ նյութի լայն ընդգրկումով, որը ուսումնա-

սիրվում էր իր մանրամասների և լեզվական գործուն նորմաների պատճառով լուսաբանության մեջ: Ուսումնասիրվում էին բարբառներ և ժողովրդական բանասացների բանավոր ստեղծագործությունը, որին փոխարինելու են գալիս զեղարվեստական գրականությունը և գրավոր լեզուն: Մեծ աշխատանք է տարված նաև բառարանների կազմության բնագավառում:

Այդ բարդ և մանրակրկիտ ամբողջ աշխատանքի մեջ առաջին տեղը բռնում է մեթոդոլոգիական կողմը, որը ապահովում է լեզվաբանի առաջ գրված խնդրի կատարումը: Աշխատանքի այդ կողմը անխուսափելիորեն առաջադրվում էր նոր բացահայտված, երբեմն էլ իրենց լինելության մեջ գտնվող փաստերի ավելի խորն ուսումնասիրման պահանջներով: Դեռևս մոտ անցյալում իրենց զարգացմամբ հետաքննող ժողովուրդների հաղորդակցումը բարձր կուլտուրային և զբաղմունքի հաջորդող իրենց արագ աճումը, որը պայմանավորված է տնտեսության և կենցաղի վերելքով, գրավոր լեզվի ներմուծումը, որը ժողովրդական բանավոր, համարյա թե ցեղական լեզվի համեմատությամբ ինչ որ նոր բան է ներկայացնում,—այդ բոլորը հսկայական տեղաշարժներ են, որոնք տեղի են ունենում մեր աչքերի առաջ: Ստացվեց հսկայակոտ չափի թօրմ նյութի կուտակում, որը բացահայտում էր հետազոտողների նկատած արմատական տեղաշարժների պատճառը, տեղաշարժների, որոնք իհարկե այս կամ այն լեզվի սեփական աճին պարտական չէին: Այդ կապակցությամբ տեսական աշխատանքը վերևում ցույց տրված իր ուղղվածությամբ, իր գործադրման, ստուգման և ճշտման համար բացառիկ նպաստավոր հող ստացավ: Նա աճեց ու ամրացավ լեզվական կոնկրետ նյութի ուսումնասիրության ընթացքում: Այսպես ստեղծվեց սովետական լեզվաբանությունը:

Գիտաշխատողը բախվում էր բացառիկ արժեք ունեցող նյութի հետ: Նա հարկադրված մտնում էր քիչ հետազոտված, իսկ երբեմն էլ իսպառ չհետազոտված, իրենց կառուցվածքով խիստ բազմազան և ինքնատիպ լեզուների ուսումնասիրության մեջ: ՍՍՌՄ լեզուների հարուստ բազմակերպությունները պահանջում էին իրենցից յուրաքանչյուրին մոտենալ իր սպեցիֆիկ առանձնահատկությունները հաշվի առնելով: Դրանք էլ անխուսափելիորեն հանգեցրին իրենց զուգահեռ ուսումնասիրությանը, որը բացահայտում էր գործող քերականության նորմաների նման և տարբեր մոմենտներ ու իր հերթին ճշգրտում էր յուրաքան-

չյուր հետադոտութեան առարկայի հաստատված նորմաները: Տարբեր կառուցվածք ունեցող լեզուները դրանով իսկ ավելի խոր էին ուսումնասիրվում: Իրենց կառուցվածքային հատկութիւնները ավելի ճիշտ որոշում էին ստանում և իրենց միավորող խմբերի սահմաններում համեմատվելով միմյանց հետ՝ դասակարգվող սխեմաների կառուցումների համար հիմք էին տալիս:

Երկարատև աշխատանքի ընթացքում զարգացվում և խորացվում էին լեզվաբանական ստեղծված ուղղութեան սահմանները, որոնք հաճախ փոփոխութեան էին ենթարկվում հենց Ն. Յա. Մառի կողմից: Ձեռնամուխ լինելով լեզվական փաստերի մեկնարանութիւններին՝ իրենց նոր լուսաբանութեամբ, որը լեզվաբանութեան մեջ արմատացվել էր մարքսիզմի-լենինիզմի դրույթներով, Ն. Յա. Մառը որոնում և բացատրութեւն էր տալիս դրանց միանգամայն այլ ձևով, տարբեր այն սովորական մեկնարանութիւններին, որ տալիս էին երիտասարդ քերականների հին դպրոցի ներկայացուցիչները, որոնց մոտ Ն. Յա. Մառը դաստիարակվել էր: Նա իսկույն ևեթ շտապում էր բաժանել իր թարմ մտքերը ոչ միայն մասնագետների նեղ շրջանակներում կարգացած գիտական ղեկուցումներով, այլ նաև ուսանողական աուդիտորիայի և մամուլի միջոցով: Այդ եզրակացութիւնները հաճախ վաղաժամ էին դուրս գալիս, չէին ամրացվում հենց իրեն՝ Ն. Յա. Մառի հավաքած և վերաժաղած նյութի հետագա վերլուծութեամբ, այդ ժամանակ նա իրեն հատուկ ամբողջ վճռականութեամբ մտցնում էր անհրաժեշտ ճշգրտումներ և ուղղումներ, շատ անգամ առարկելով իր իսկ սկզբնական աշխատութիւններում արտահայտած սեփական եզրակացութիւնների դեմ: Դա աշխուժ, տենդագին մի լսրորատորիա էր, որի մեջ Ն. Յա. Մառը անդամական գրավում էր նորանոր ազեպտների (адептов) գլխավորապես ավելի երիտասարդ սերնդի գիտական աշխատողների թվից:

Ն. Յա. Մառը իրեն հատուկ հաստատակամութեամբ համառորեն առաջ էր ընթանում, մեկը մյուսին հաջորդող լեզուների ներդրումով ընդարձակում իր հորիզոնը, թարմ նյութի հիման վրա ստուգում ժառերիալիստական ուսմունքի հիմնական դրույթները լեզվի մասին:

Նախորդ տարիներին առաջ քաշված այդ հիմնական կոնցեպցիաների ճշգրտման ժամանակաշրջանը չընդհատվեց նաև լեզվաբանների նոր դպրոցի հիմնադրի մահվամբ: Նոր նյութի

հոսանքը անընդհատ շարունակվում էր, իսկ նրանց վրա կատարված աշխատանքի ձեռք բերված հետադոտական փորձը ամրացնում էր սովետական լեզվաբաններին կադրերին՝ ստեղծելով հետագա արդյունավետ աշխատանքի համար բոլոր հնարավորությունները։ Հետադոտական միտքը զարգանում էր, մեթոդական հիմունքները ամրանում։ Նրանց մշտական ստուգումը՝ լեզվաբանության մեջ պատմական և գիտակտիկական մատերիալիզմի առաջատար մեթոդների արմատավորման ընթացքում, ճշտեց ուսումնասիրվող նյութին ցուցաբերվող մոտեցումը։ Դրանով իսկ կատարվեցին Ն. Յա. Մառի ցուցումները։ Նա միշտ պահանջում էր տեսական մասի ամրացումը։ Նրա մեջ նա տեսնում էր մեր մեծ, բազմազգ հայրենիքի կուլտուրայի վերելքի օգտին կատարվող ամբողջ գիտական աշխատանքի շարունակվող աճի հաջողության գրավականը։ Նրանով ապահովվում էին բոլոր այն բարդ առաջադրանքները, որոնք դրված էին դպրոցական աշխատողների առաջ։

Հաճախ լսվում էր Ն. Յա. Մառի հասցեին ուղղված մեղադրանք այն մասին, որ իբր թե տեսական պրոբլեմատիկայի մեջ իր հետաքրքրություններով խորանալու ընթացքում նա աստիճանաբար հեռանում է պրակտիկայից, և որ իր գլխավորած լեհինգրադյան գիտական կենտրոնը չափազանց տեսականացված է։ Այդպիսի դատողություններ խիստ հապճեպ են։ Քիչ ուսումնասիրված և գիտության կողմից բոլորովին ձեռք չտված գրականության հաղորդակից դարձած լեզուների համար դասագրքեր կազմելու դուռ պրակտիկ առաջադրանքների մեջ ամենից առաջ պահանջվում էր հաղթահարել դեռևս գոյություն ունեցող այն տենդենցը, որ բոլոր լեզուների մեջ տեսնում է քերականական ժխտեսակ սխեմա նախադասության անդամատման և առավել ևս բառապաշարային կազմն ըստ խոսքի մասերի բաժանելու մեջ, այսինքն՝ ի վերջո հաղթահարել դասագրքերի կազմումը նախապես մի մշակված շաբլոնով։ Այդ բոլորով միայն մեթոդանում էին տարբեր լեզուների կառուցվածքային առանձնահատկությունները, աղճատվում էր իրենց ճիշտ նկարագրությունը և գծվարացվում ավանդումը։ Այդ ուղղության դեմ տարվող պայքարը անխուսափելիորեն պետք է ուժեղացներ ուշադրությունը տեսական մասի նկատմամբ։ Մեթոդոլոգիական կողմը առաջին պլանի վրա էր դրվում, որովհետև նրանով է պայմանավորված Սովետական Միության՝ իրենց կառուցվածքով խիստ բազմա-

կերպ լեզուների կոնկրետ նյութի ուսումնասիրման ժամանակ կատարված դիտական եզրակացությունների ճշտությունը:

Դրանով էլ արդարացվում է ոչ միայն հետադոտական աշխատանքի մեթոդոլոգիական կողմի ուժեղացումը, որը քերականություններն ու բառարանները կազմելու դուռ պրակտիկ խնդիրներին դուրսհան է դնում, այլև ավելի վերացական բովանդակություն ունեցող մի շարք հարցերի դրվածքը, որը առաջին հայացքից կարծես թե ուղղակի առնչություն չունի լեզվական պրակտիկայի առաջադրանքների հետ: Դա աշխատանքի անհրաժեշտ մի էտապ էր, որը երբեք էլ տեսությունը պրակտիկայից չէր անջատում, բայց հետապնդում Ն. Յա. Մառի հիմնադրած հենց նույն լեզվի և Մատոդության ինստիտուտի պատերի ներսում ստեղծում էր հնարավորություններ իրենց ուժերի ամբողջ դիտակցումով խորանալու ՍՍԽՄ կենդանի լեզուների մանրակրկիտ ուսումնասիրության մեջ:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում լեզուն, ի՞նչպես է նա ստեղծվել, ի՞նչ ուղիներով է ընթանում նրա զարգացումը, — այդ բոլորը երբեք էլ վերացական գաղափարություններ չեն: Հասկանալ լեզվի հատկությունը, յուրացնել պատմական պրոցեսի ընթացքը, որը հասցնում է լեզվի ժամանակակից վիճակին, նշանակում է ուսումնասիրվող լեզվի կառուցվածքի հասկանալուն ճիշտ մոտենալու հնարավորություններ ստեղծել: Այդպիսի աշխատանք իր տալ զրեց Ն. Յա. Մառը, այդպիսին իրենց առաջ զրեցին նաև իր հետևորդները արդեն իրենց ինքնուրույն աշխատանքի հետադա տարիներին: Այդպիսի առաջադրանք շարունակում է ծառացած լինել նաև մեր առաջ:

Շատ դրույթներ լեզվի նոր ուսմունքի, որ Ն. Յա. Մառը անվանում էր նաև «մատերիալիստական լեզվաբանություն», ճշգրտվեցին նրա կյանքի վերջին տարիներին և նույնիսկ նրանից հետո՝ համեմատաբար ոչ շատ առաջ: Նրանց մի շարք մանրամասներ շարունակվում են քննարկվել նաև այժմ: Այնուամենայնիվ հիմնական ուղղությունը արդեն բերված է, և սովետական լեզվաբանությունը, հենվելով կոնկրետ նյութի ուսումնասիրման բնագավառում կատարած իր աշխատանքների վրա՝ իր հետադոտական աշխատանքների մեջ մտցնելով մարքսիզմի-լենինիզմի ղեկավարող դրույթները, հաստատ առաջ է ընթանում:

Ինձ վիճակված է ամփոփել այն հիմնական դրույթները,

որոնց վրա կանգնած է լեզվի նոր ուսմունքը իր զարգացման արդի էտապում: Ես Ն. Յա. Մառի բոլոր արտահայտությունների և իրենց լինելության, ճշգրտման ու փոփոխման ընթացքում ձևավորված առանձին հայացքների քննության մանրամասնությունների մեջ չեմ մտնելու: Այդպիսի քննությունը կըարդացնեն շարադրանքը՝ գրավելով խիստ ժամանակ և տեղքացի այդ նա ավելորդ էլ է իմ այս հոդվածի շրջանակներում: Այլ թե պետք է պարզել մանրամասները, այլ առաջատար ուղղությունը՝ հասկանալու համար այն հիմքերը, որոնց վրա շարունակում է զարգանալ սովետական լեզվաբանությունը: Այդ կօժանդակի առաջիկա հետազոտական աշխատանքի ամրացմանը և միևնույն ժամանակ պարզ կըացահայտի այն հսկայական նշանակությունը, որ ստանում է լեզվաբանության զարգացման մեջ Ն. Յա. Մառի անցած ստեղծագործական ուղին և լեզվի նոր ուսմունքի հիմնադրի գիտական այն բացառիկ ծառայությունը, որը ռուս խոշորագույն գիտնականների մեջ նրա համար պատվալիք տեղ ապահովեց:

Մեր ուղու սկիզբը համարյա թե շաղկապվում է Վերիտասարդ քերականական անունով հայտնի լեզվաբանական խոշորագույն ուղղության վերջավորությանը: Վերիտասարդ քերականների դպրոցից սկզբնավորվում է երկու ուղղություն: Արևմուտքում ստեղծվում է սոցիալական դպրոցը, որը վերջ է տալիս իր նախորդին: Լեզվաբանության մեջ սոցիալական ուղղության հիմնադրի՝ Ժընեվի գիտնական դե-Մոսյուրի նշած նոր ուղիների որոնումների մեջ հենց վերջին ժամանակներում տեղի է ունենում նրա դիրքերի վերանայման պրոցեսը, որը բնդհանուր լեզվաբանությանը հասցրել էր իր զարգացման նոր էտապի՝ առանձնացնելով ստրուկտուրալիստների դպրոցը: Մեզ մոտ իր դիրքերն ամրացրեց սովետական լեզվաբանությունը:

Միանգամայն բազմազան համակարգ ունեցող լեզուների լեզվաբանական հետազոտությանը իրենց աշխատանքը նվիրած մասնագետների մեծամասնությանը արդեն քաջ հայտնի են այն հիմքերը, որոնց վրա կառուցվում է Ն. Յա. Մառի հիմնադրած լեզվի նոր ուսմունքը: Ես համարձակվում եմ խոսել դրանց մասին հակիրճ, ընդհանրացող ձևով, հանրագումարի բերելով հենց այս հոդվածի նախորդ աղբյուրի արդյունքները: Հաշվի եմ առնում առաջատար գծի այն ըմբռնումը, որը երեք տասնամյակների գիտական աշխատանքի հետևանքով այժմ հաստատվել է: Լեզվի

նոր ուսմունքի բազմիցս վերանայած և նշգրտված հիմնական դրույթները, որոնք այժմ ընդունված են սովետական լեզվաբանների լայն շրջանակների կողմից, հետևյալ ձևով են ներկայացվում.

1. Լեզուն սոցիալական կարգի երևույթ է: Այդպիսի պնդումը կարծես թե նոր չէ: Այդ ասված է և արտասահմանյան լեզվաբանության կողմից: Արևմուտքում ձևավորված լեզվաբանության սոցիալական դպրոցի^ա հենց անվանումը պարզ կերպով ընդգծում է լեզվի դարգացման մեջ հասարակական գործոնի ճանաչումը նաև արտասահմանյան գիտնականների կողմից: Այդ չէր բացասվում հենց նույն բնագավառի գիտական ուղղությունների^ն նախորդող մի շարք մարդկանց կողմից ինչպես արտասահմանում, նույնպես և մեզ մոտ ն. Յա. Մառից շատ ու շատ ատալ:

Սովետական լեզվաբանությունը չի սահմանափակվում վիճարկության ոչ ենթակա և գիտական լուրջ շրջանակներում այժմ արդեն ոչ ռեալիզմից չվիճարկվող տվյալ փաստի արձանագրումով միայն: Բայց բանը միայն նրա ճանաչումով չի սահմանափակվում: Բոլորը հանգում է նրան, թե ինչ չափով և ինչպիսի սահմաններում է կիրառվում հանրաճանաչ հասարակական գործոնը, թե պետք է սահմանափակվել միայն նրա վկայակոչումով, կամ թե նրա վրա հիմնել ամբողջ հետազոտական աշխատանքը՝ գիտելով լեզվական բոլոր երևույթները իրենց բարդ մանրամասների մեջ նշված տեսանկյունով: Սովետական գիտությունը ընթանում է իր բոլոր եղբակացույթյունները այդ հիմքի վրա կառուցելու ուղիով՝ ուսումնասիրելով լեզուն և լեզվական առանձին ձևերը իրենց հասարակական հիմնավորման մեջ:

Ոչ միայն լեզուն իր ամբողջությամբ առնված հասարակայնության գործունեություն է, այլև նրա բոլոր բաղկացուցիչ մասերը, բառը, բառի ձևավորումը, բառի օգտագործումը նախագասության մեջ, բառերի մեկը մյուսի հանդիպ եղած հարաբերությունները արտահայտող քերականական միջոցները իրենց կազմության մեջ, նույնիսկ հնչույթները, ընդհանրապես խոսքի բոլոր տարրերը կրում են նրանց ստեղծող հասարակական միջավայրի կնիքը: Քերականական կառուցվածքը ուսումնասիրելու մեջ սովետական լեզվաբանությունը նշանակալից չափով առաջ դնաց հենց նրա համար, որ նա և լեզվի այդ կողմը դիտում է իբրև հասարակականորեն պայմանավորված և այդ տեսանկետով

որոշում է քերականական ուսումնասիրվող ձևի սոցիալական նշանակութունն ու սոցիալական բովանդակութունը:

Մահմանափակվելով նույնիսկ նրանով, ինչ որ արդեն կատարված է սովետական լեզվաբանության կողմից, կարելի է լրիվ համոզմամբ հաստատել, որ շարահյուսական կարգի և ձևաբանության վերլուծման մեջ, նրանց կապի ու փոխադարձ պայմանավորվածության մեջ մտցված է շատ բան, որ օգնում է նրանց գործող նորմաների ավելի պարզ և ավելի ճիշտ ըմբռնմանը: Նույնիսկ հնչույթի մասին ստեղծված ուսմունքը նշանակալից մասով ուսական գիտնականներին է պարտական: Նրանց կողմից է, որ ավելի հստակ ձևով սահմանված է հնչյունի հասարակական արժեքը: Նրանց կողմից էլ այդ հիմունքով մշակվում է դրույթներ՝ հնչյուն-հնչույթների, Ն. Յա. Մառի արտահայտությամբ «հասարակականորեն մշակված հնչյունների» մասին:

2. Լեզվի նկատմամբ կատարված հետազոտական աշխատանքի մեջ ամբողջ ուշադրութունը կենտրոնացվում է ձևի և իր բովանդակության ուսումնասիրության վրա: Ձևն ու բովանդակութունը անբաժանելի են, երբ դրանց ցուցաբերում են հետազոտական մոտեցում: Բացահայտվում է զաղափարական մասը և նրա արտաքին դրսևորումը խոսքի մեջ: Այստեղ իր ամբողջ սրությամբ դրվում է լեզվի, իբրև հասարակականորեն մշակված հաղորդակցության միջոցի, իբրև մտքի ռեալ արտահայտչի ուսումնասիրման պրոբլեմը: Այստեղից, ինքնըստինքյան ծագում է այդ կապերի նոր ըմբռնումը և մոտեցումը դեպի լեզուն, որը հանդես է գալիս իբրև ռեալ գիտակցութուն, իբրև նրա իսկական արտահայտություն, որով ներծծված է ոչ միայն բառապաշարային կազմի իմաստային կողմը, այլև քերականական ամբողջ կառուցվածքը՝ իր բոլոր բառագործողութունների և բառակազմութունների ամբողջությամբ առնված:

Լեզուն և մտածողութունը հենց սկզբից սերտորեն կապված են: Այդ կապը պահպանվում և հանդես է գալիս մարդկային լեզվի զարգացման ամբողջ պատմության ընթացքում: Նա թափանցում է խոսքի և նրա բաղկացուցիչ բոլոր մասերի մեջ: Լեզուն և մտածողութունը հանդես են գալիս իրենց դիալեկտիկական միասնության մեջ, յուրաքանչյուրը իր առանձնահատկութուններով, բայց մի ամբողջական անխզելի կապակցության մեջ: Ձևը չի կարող լինել առանց բովանդակության: Բովանդակութունը պետք է ունենա իր ձևական արտահայտութունը:

Լեզվի և մտածողութեան կապը, ինչպէս նաև լեզվի հասարակական նշանակութիւնը, ըստ էութեան, ոչ ոքի կողմից չի հերքուած: Բայց հենց տվյալ դեպքում լեզվաբանական տարրերը պարզաների եզրակացութիւնները բաժանվում են, և լեզուն նույնիսկ արտասահմանյան ժամանակակից լեզվաբանութեան ուղղութիւնների մեջ դիտվում է նշանակալից աստիճանի մեկուսացված ձևով: Կարծեք թե նշվում են երկու ուղղութիւն. մեկը, որը գլխավորում են դե-Սոսյուրի (Արևմուտքի սոցիալական դպրոց) հաջորդները, ուսումնասիրում է լեզուն ինքն իր մեջ, ինքն իր համար, որ կատարյալ վճռականութեամբ հաստատվում է ժընեի գիտնականի հիմնական աշխատութեան եզրագիծից տողերում (տե՛ս նրա «Լ'ըհանուր լեզվաբանութեան դասընթացը», ռուս. թարգմանութիւն), մյուսը, որը հիմնադրել է Ն. Յա. Մառը և շարունակում են նրա հետևորդները, լեզվական նյութը ավելի խոր հասկանալու համար դուրս է գալիս լեզվի շրջանակներից: Դրա կապակցութեամբ մեկի մոտ լեզուն և մտածողութիւնը անջատվում է, և այն էլ այն ժամանակ, երբ մյուսների մոտ դրանք մոտենում են այն աստիճան, որ անհրաժեշտ է լեզվաբանին իր լեզվաբանական աշխատութիւնների մեջ, Դրա շնորհիվ վերջին դեպքում բառի իմաստային կողմը, քերականական ձևերը և քերականական ամեն տեսակի կառուցումները պարզ կերպով բացահայտում են լեզվի ձևական կողմերը և ավելի խոր ու լրիվ է դառնում լեզվական կարգերի նկարագրութիւնը:

Ոչ միայն լեզուն է հանդիսանում հասարակական սեփականութիւն, այլև գործող գիտակցութեան նորմաներն իրենց ծագման և զարգացման մեջ պայմանավորված են հասարակական գործունեւ: «Լերջինը ներդրածելով լեզվի» որպէս ռեալ գիտակցութեան վրա, հասարակականորեն պայմանավորում է լեզվի բոլոր արտահայտութիւնները: Դրանով իսկ սոցիալական նշանակութիւն են ստանում ոչ միայն նախադասութիւնը (ճնախադասութիւն — միտք ըստ Ն. Յա. Մառի), այլև բառը, ձևույթը, հնչույթը:

3. Բառի բովանդակութիւնն ու ձևը, ինչպէս նաև նախադասութեան իմաստային և ձևական կողմերը այս կամ այն ձևով առնչակցված են լեզուն գործածող հասարակական միջավայրի աշխարհայեցողութեանը: Բովանդակութիւնը հագեցնում է լեզվի բոլոր տարրերը: Այդ ուղիով լեզվի մեջ հաղորդվում են տարրեր հասկացութիւններ: Նրանք հանդես են գալիս

բառի իմաստաբանության, նախադասության իմաստային բովանդակության և քերականական բազմատեսակ կառուցումներին մեջ: Վերջինների պատահական առաջացումը, իհարկե, վերանում է: Նրանք կատարում են սոցիալական որոշ պատվեր և այդ պատճառով իրենց բոլոր բաղկացուցիչ մասերով իմաստավորված են: Այսպես, օրինակի համար, ենթակայի, ստորոգյալի, որոշիչի, առարկայնության, պրոցեսի և այլնի մասին եղած պատկերացումները լեզուների քերականական կառուցվածքի մեջ ստանում են իրենց ձևական այս կամ այն արտահայտությունը: Պրոցեսը կարող է հաղորդվել բայի կամ անվան իմաստաբանությամբ, որ հանդես է գալիս կենդանի խոսքի ստորոգյալի, առդանության, շեշտավորման և այլնի մեջ: Հատկանշականությունը բովանդակում է ածականը, որոշիչը: Պրեդիկատը անշատում է նախադասության անդամը՝ ստորոգյալը: Սուբեկտը մեծ մասամբ հաղորդվում է ենթակայով, բայց կարող է ամփոփվել բայական ձևի մեջ և այլն: Նրա արտահայտման համար օգտագործում են ձևաբանության և շարահյուսության տարբեր տեսակի քերականական կառուցումները:

Այդպես է բոլոր լեզուների համար ընդհանուր օրենքը, որը բացահայտում է ստեղծագործական պրոցեսի միասնությունը և միևնույն ժամանակ հանդես է գալիս քերականական ձևերի բոլոր բազմազանությունների մեջ: Ենթակայի, ստորոգյալի, առարկայնության, պրոցեսի և այլ հասկացությունները իրենց մանրամասների մեջ տարբերվելով հանդես՝ միավորում են բոլոր լեզուները, նրանցում հանդես գալով այս կամ այն իմաստավորումով: Ենթական կարող է ընկալվել որպես գործող անձ, որպես մի անձ, որը իր վրա կրում է գործողության արդյունքը (համեմատիբ ենթական կրավորական սեռի բայերի դեպքում), որպես մի անձ, որին պատկանում է կատարվող գործողությունը (համեմ. նախադասության պոսեսիվ (ստացական) կառուցվածքները), որը կրում է ուժեղ գրգիռի դրությունը և այլն: Այդ բոլոր նրբերանգների դեպքում թեկուզ և խիստ էական, այնուամենայնիվ առանձնանում է միասնական պատկերացում ենթակայի մասին, դատողության կենտրոնի մասին, որը բնութագրվում է յուր գոյության, ընթացքի մեջ, որի մասին հասկացությունը, բոլոր հնարավոր մանրուքների պարագայում էլ, համենայն դեպս ընդհանուր է մնում բոլոր լեզուների համար: Ենթակայի, ստորոգյալի հասկացությունը ընկած է աշխարհի լեզուներին:

հակայական դանդաղածի հիմքում: Լեզվի մեջ հետազոտվող և նրանով ադառահայտվող հակադասական կատեգորիաները հենց առաջին հերթին հանդիսանում են այն կապող օղակը, որը միացնում է լեզունները:

Հակադասությունները իրենց տարբեր կատեգորիաներով հանդիսանում են այն բաղան, որի վրա կառուցվում է լեզվի ձևական կողմը, որը առանձնացնում է իր քերականական կատեգորիաները: Իսկ ինչ վերաբերում է այդ վերջիններին, ապա իրենց հաղորդման եղանակների բազմազանությունը իր հարստությամբ թվում է բացառիկ: Յուրաքանչյուր լեզվի համակարգը տարբերվում է մյուսից ոչ այնքան հաղորդվող հասկացությունների նրբերանգների զանազանությամբ, որը նույնպես տեղի կարող է ունենալ, որքան այդ հակադասությունները հաղորդելու համար նրա օգտադարձած քերականական ձևերով: Այդ հողի վրա նախադասության կառուցվածքի, բառերի ձևավորման և նույնիսկ տարբեր սխառմի լեզուների հնչյունական կողմի մեջ առաջվում են նմանություններ ու տարբերություններ, թեկուզ այդ բոլոր լեզուներում էլ լինեն քերականական համապատասխան արտահայտություններ ենթակայի, ստորոգյալի և տարբեր տեսակի հատկանշային հարաբերություններ հաղորդելու համար: Դրանում կարելի է տեսնել նմանության մոմենտներ: Իսկ տարբերությունները գլխավորապես լինում են ձևական կողմի մեջ: Հասկանչականությունը կարող է հաղորդվել և առանց նախադասության առանձին անդամի անջատման (որոշիչ), վերջինի տեղիություն ղեկավարում այնուամենայնիվ ոչ բոլոր տեղերում է, որ նկատվում են քերականական հատուկ կատեգորիաներ, որոնք առանձնացնեն համապատասխան խոսքի մասեր (ածականներ) և այլն:

Բառի իմաստաբանությունը և քերականական ամբողջ կառուցվածքը տվյալ դեպքում երբեք էլ վերջին դերը չեն կատարում: Լեզվաբանական աշխատանքի մեջ իմաստային կողմը նշանակալի տեղ է զբաղում, բայց նաև նա զտնվում է շարժման մեջ: Աշխարհայացքի փոփոխվող նորմաները ստանում են իրենց արտացոլումը նաև լեզվի մեջ, հետևաբար նաև դարգացող այն հասկացական կատեգորիաների մեջ, որոնք հանդես են գալիս չեղվական նյութի մեջ: Նրանք են դալիս նոր ձևեր, հենքը ստանում են այլ բովանդակություն: Տեղի է ունենում խոսքի

զարգացման գիտելիտիկական անընդհատ առաջխաղացումը, որը նկատվում է նրա պատմական շարժման տարբեր էտապներին:

4. Լեզվի բոլոր երևույթները ունեն իրենց պատմական հիմնավորումը: Նրանք մարդկային հասարակության վերապրած պատմության արտադրանքն են: Այդ իսկ պատճառով լեզուն իր հասարակական բնույթով ենթարկվում է պատմական շարժման օրենքներին՝ հայտնաբերելով զարգացման գիտելիտիկական առաջընթացի մոմենտները: Լեզուների զարգացումը, ինչպես նաև պատմական պրոցեսի բոլոր դրսևորումները, տեղի են ունենում էվոլուցիոն և փոխակերպվող ձևերով: Լեզվի մեջ տեղի ունեցող անընդհատ փոփոխությունները ծնում են էվոլուցիոն տեղաշարժներ, որոնք նկատվում են լեզվի պատմական կյանքի որոշ շրջանում: Այդ շրջանների մեջ տեղի են ունենում ավելի արմատական հերթափոխումներ: Քանակապես կուտակված նորմաները, որոնք հակասում են գործող կառուցվածքին, կարող են հանգեցնել լեզվի ամբողջ ստրուկտուրայի արմատական բեկմանը: Այդ դեպքում լեզվի կառուցվածքը ստանում է որակական փոփոխություններ, որոնց հետևանքով վրա է հասնում իր սրահով նոր ձևավորում: Լեզուն իր մեջ կատարված պրոցեսների ընթացքում կարող է խիստ կերպով հեռանալ հին, իր ավելի հեռու անցյալի վիճակից: Լեզվի մի կառուցվածքը մյուսով է փոխարինվում՝ պատմական տեսակետից կազմելով փոխանցումներ լեզվական պրոցեսի մի աստիճանից դեպի մյուսը: Հենց դրանով լեզվի մեջ սահմանվում են ստադիալ անցումներ, մի ստադիայի հերթափոխումը մյուսով:

Այդպիսի փոփոխություններ կարող են շոշափել նաև լեզվական ոչ ամբողջ կառուցվածքը, առանձին երևույթների մեջ էլ կարող են տեղի ունենալ ուժեղ տեղաշարժներ, որոնք չեն շոշափում լեզվի ամբողջ կառուցվածքի առաջատար հատկությունները: Նման տեսակի նոր վիճակի պարզ փոխանցումներ նկատվում են բառի սեմանտիկայի և նրա ձևի, շարահյուսական ֆունկցիաների և օժանդակ ցուցանիշների ձևավորման մեջ և այլն: Ձևի և բովանդակության նկատմամբ ցուցաբերած միասնական վերաբերմունքի անհրաժեշտությունը լրիվ ուժի մեջ է մնում նաև տվյալ դեպքերում: Իրենց փոխհարաբերությունները բացահայտում են ուսումնասիրվող պատմական պրոցեսի ամբողջ բարդությունը: Նոր բովանդակությունը կյանքի է կոչում նոր ձև, բայց նա կարող է տեղավորվել նաև հին ձևի մեջ, որը այդ

կապակցութեամբ այլ նշանակում է ստանում։ Նոր ձևը կարող է հարմարեցվել հին բովանդակութիւնը հաղորդելու համար, ընդ որում փոփոխման է ենթարկվում ոչ միայն լեզվի ձևական կողմը, այլև գաղափարականը։ Նոր բովանդակութիւն կրող հին ձևը արդեն որակապէս տարբերվում է հենց իր նախորդ վիճակից։ Այդպիսի փոփոխութիւնները միայն բառին և նրա իմաստաբանութեանը չեն վերաբերում, նրանք կարող են շոշափել քերականական կառուցվածքը՝ ձևաբանութեան և շարահյուսութեան տարբեր մանրամասների մեջ։ Ամեն ինչ լեզվում շարժման մեջ է գտնվում։ Յուզիւթերը, որը օգտագործվում է կինոնկարահանումների փամփանակ, արդեն անտիկաշխարհի աստվածութիւնն է (հմեմտ. իմաստաբանական ընթացքը՝ Յուզիւթեր—երկնային լույս—լուսարձակ)։ Գրիչը, որով ես գրում եմ, ոչ մի հարաբերութիւն չունի կենդանական աշխարհի հետ և նույնիսկ նման էլ չի սաղի փետուրին։ Փրանսիական „je“—ն արդեն դերասնուն է, ինքնուրույնաբար չի օգտագործվում և օժանդակ դեր է կատարում միայն բայի հետ։ Կցական նախդիրը, որ անցյալում մոտենում էր օժանդակ բառի, դադարել է այդ լինելուց։ Նշանակութիւն ունեցող բառը որպէս օժանդակ բառ գործածելու դեպքում, օրինակ բարդ բայական ձևերի մեջ, երբեմն ոչ միայն շարահյուսական այլ նշանակում, այլև այլ բովանդակութիւն է ստանում և այլն։

Նշված ուղղութեամբ լեզվի զարգացման պատմական ուղիների հետադոտումը նրա առանձին տարրերի, բառի և քերականական ձևի մեջ՝ իրենց փոխվող բովանդակութեամբ և արտաքին փոփոխվող արտահայտութեամբ խոսքի մեջ՝ կատարվում է փաստական նյութի վերլուծումով։ Վերջինս վերցվում է մի լեզվի սահմաններում կամ այս ու այն լեզվական խմբի այլ լեզուների հետ ունեցած համեմատական զուգադրումների մեջ (ընտանիքների)։ Այդ անալիզին տրվում է «հնէաբանական» անալիզ անունը։

Իսկ երբ նման տեսակի հետադոտական աշխատանք անց է կացվում ամբողջ լեզվական կառուցվածքի վրա, սահմանելով լեզվի կառուցվածքի հաջորդումը մյուսին, երբ խոսքը վերաբերում է լեզվի ամբողջ կազմի արմատական վերակառուցմանը՝ նրա առաջատար, գլխավորապէս շարահյուսական, կառուցվածքին, ապա նույն անալիզին տրվում է «ստադիալ» անալիզ անունը։ Երկու անալիզն էլ՝ ստադիալ և հնէաբանական,

ինչպես սա, այնպես էլ մյուսը խնդիր ունեն հետազոտելու լեզվի որակական փոփոխությունները:

Ստադիալ անալիզը, այսինքն՝ պատմականորեն հաստատագրված արձատական փոխարինումների հետազոտումը լեզվի կառուցվածքում հանդես է գալիս սովետական լեզվաբանի աշխատանքում որպես անհրաժեշտ օժանդակություն: Նշանակալից չափով սովետական լեզվաբանությունը այդ անալիզով տարբերվում է արատահմանյանից, որի մեջ շեշտը դրվում է աստիճանական զարգացման փոփոխությունների վրա, և ըստ այդմ գերազանցորեն ուշադրություն է դարձվում միայն ձևաբանության մի ձևական կոմի վրա: Էվոլուցիոնիզմի առաջին պլանի վրա մղումը նշանակալից չափով անձուկ է դարձնում հետազոտողի շրջահայեցությունը: Բացի դրանից հենց այն դրվում է տեսականորեն վերակառուցված նախալեզվի բավականին խախուտ դիրքերի հիմքում, լրիվ պատասխանելով լեզուների միասնական կենտրոնից աստիճանաբար հեռացման իդեալին՝ թեկուզ և մի ընտանիքի սահմաններում: Նախալեզվային սխեման, ինչպես էլ որ այն ժխտվի արտասահմանյան լեզվադիտության առաջավոր ներկայացուցիչների առանձին կարծիքներով, այնուամենայնիվ շարունակում է ճնշում գործ դնել գիտական մտքի վրա: Ն. Յա. Մառը կտրականապես առարկում է սկզբնական՝ նախալեզվի հիմնական կոնցեպցիաների գեմ: Ինքը, անցյալում նրա կողմնակից, Ն. Յա. Մառը տեղական աշխատանքի հանրազոմարում հեռացավ նախալեզվից հենց այն վնասական և բեկման վայրկյանին, երբ նրա միջոցով իսկ ամենայն սրությամբ առաջ մղվեց ստադիալ պերիոդիզացիան (տես «Միջերկրածովյան հնդեվրոպական լեզուները», 1924):

Նախալեզվային սխեման, որը Ն. Յա. Մառը կտրականապես բացասում է, միաժամանակ ընդունում է նաև, որ այն յուր ժամանակին լեզվաբանական դիսցիպլինների մեջ բավականին դրական դեր է կատարել: Այն առաջ է քաշվել 19-րդ դարի լեզվաբանների բացառիկ արդյունավետ աշխատանքի շրջանում՝ մեկը մյուսի հետ զուգադրվող լեզուների հետազոտության մեջ պատմականության ներգրությունով և ծառայել է որպես առանցք ըստ լեզվական ընտանիքների անցկացվող նրանց խմբավորման, որի հիմքի վրա էլ այն տեսականորեն կառուցված է: Ստեղծված դասակարգման սխեման դեռ այժմ պահպանել է յուր գործուն նշանակությունը, բայց նախալեզուն այլևս արդեն չի գտնում հիմ-

նախորդած տվյալներ յուր պահպանման համար: Այն ամենից առաջ սուր հակառակության մեջ է մտնում մարդկային խոսքի, որ հետադարձում է ոչ յուր միայն նեղ կտրվածության մեջ, այլ մարդկային հասարակության դարգացման պատմության ընդհանուր փոփոխության վրա — դարգացման պատմության իսկական ընթացքի հետ: Սովետական լեզվագիտության կողմից առաջ քաշված սոցիալական դործոնի հաշվառմանը և լեզվում որակական փոփոխությունների հետադարձությանը հակառակ է նախալեզվային սխեմայի գաղափարը: Ներկայումս այն արդեն շղթայում է գիտնականին՝ քաշելով նրան աշխատանքի մատնանշված ուղուց մի կողմ: Ն. Յա. Մառը նախալեզուն համարում է յուր դերը խաղացած գիտական պատրանք: Նրա սխեման, որ կառուցված է անձուկ ձևական կողմի վրա, հեռացել է իրականությունից և հենց ձևական կողմը դրել է աննպաստ վիճակի մեջ՝ տալով նրան միանգամ ընդմիջող կանխակալ մեկնաբանում:

Այնուամենայնիվ սովետական լեզվաբանությունն ընդհանրապես չի հրաժարվում քերականական ձևի խորացրած ուսումնասիրությունից՝ այդ ձևի բոլոր հայտաբերումների մեջ: Զիջնցեկով ֆորմալ կողմի գիտելիքների աստիճանը, կարելի է նրան մոտենալ՝ նշանակալիորեն բարձրացնելով նրա ուսումնասիրելիության աստիճանը, երբ հաստատվում է նրա անքակտելի կապը խոսքի իմաստային կողմի հետ: Հենց դրանով ուժեղացվում է ուղադրությունը բառի կառուցման արտաքին ձևի վրա: Բացի դրանից, որքանով որ իմաստային կողմը ափսիս լրիվ է հանդես գալիս ամփոփ արտահայտության բովանդակության մեջ, սովետական լեզվաբանությունն ընդարձակում է յուր հետաքրքրությունների շրջանը՝ ներառնելով նաև նախադասության կառուցվածքը, դրանով իսկ առաջ քաշելով շարահյուսության ձևական կողմը, շարահյուսություն, որ ցայժմ շատ քիչ ուղադրության է արժանացել:

Ուղադրության սրումը շարահյուսության վրա իր հետևից բերում է ավելի ընդարձակ ըմբռնում ձևաբանության, որ նշանակալից չափով արտացոլում է շարահյուսական այն վիճակը, որը բառը գրավում է նախադասության մեջ: Այստեղից ինքնըստինքյան հետևում է եզրակացություն այն մասին, որ նախադասության անդամները և խոսքի մասերը գտնվում են սերտ կապի մեջ՝ պահելով իրենց յուրահատկությունները ոչ միայն ըստ ֆունկցիայի, որ կատարում են լեզվի համակարգի մեջ, այլև նրան

հատուկ արտաքին հատկանիշների, այսինքն ըստ նրան հատուկ քերականական կատեգորիաների: Հենց այդպիսի եզրակացութիւնների հանգեց Ն. Յա. Մառը:

Մտնելով մարդկային խոսքի զարգացման պատմութեան խորքը, նա սահմանում էր, որ նախադասութեան բաժանումը յուր անդամների վրա՝ նախորդում է և պայմանավորում իրենով խոսքի մասերի բաժանումը: Ըստ այդմ բառի անալիզի ուղին գնում է նախադասութեան մեջ նրա օգտագործման միջոցով: Հենց դրանով շարահյուսութիւնը ստանում է հետադոտական աշխատանքի մեջ առաջնութեան հայտնի բաժին: Կառուցված լինելով նշանակալից չափով լեզվի պատմութեան տվյալների վրա, այդպիսի եզրակացութիւնը ստանում է ամենաայտնական նշանակութիւն յուրաքանչյուր լեզվաբանական աշխատութեան մեջ, որովհետեւ նրանով հավաստվում է այն իրողութիւնը, որ վերաբերում է ընդհանրապէս ոչ միայն հեռավոր անցյալին:

Վերջին տարիներս մեզ մոտ նշանակալիորեն շեշտը դրվում է շարահյուսութեան վրա ոչ միայն լեզվի պատմութեան ուսումնասիրութեան ժամանակ, այլև մեզ ժամանակակից, կենդանի լեզուների գործուն նորմաների նկարագրութեան ժամանակ: Վերջիններս խոսքի մասերի արդեն սահմանված համակարգի մեջ այնուամենայնիվ պահում են իրենց կախվածութիւնը նախադասութեան մեջ բառի շարահյուսական տեղից (համեմատելքածականների դոյականացումը և այլն): Հետազայում հետևութիւն է բխում. ստադիալ անցումները ամենից առաջ և առավել ցայտուն ձևով ստանում են իրենց արտացոլումը լեզվի շարահյուսական կառուցվածքի և նրանում տեղի ունեցող փոխարինումների մեջ (շարահյուսութեան միջոցով դեպի ձևաբանութիւնը): Այդպիսի հետևութիւնների կարելի է իշխնի հանգել միայն լեզվական զարգացման անցած, և նույնիսկ շատ հեռավոր էտապների վրա ուշադրութիւն արելով: Այսպիսով, գուրա է գալիս, որ այդ գեպքում էլ հնէաբանական անալիզի խորքը մտնելը խաղացել է յուր հույժ դրական դերը, առաջ քաշելով մի շարք դրույթներ, որոնց հետ պետք է հաշվի նստել և հարցերը վճռելու ժամանակ, այն հարցերը, որոնք կապված են լեզուների այժմ գործուն համակարգերի հետ:

Բոլոր այդ դրույթները առաջ են գալիս լեզվի՝ յուր շարժման մեջ ուսումնասիրութեամբ, հենվելով ոչ միայն ձևական, այլև իմաստային կողմի վրա, շարունակում են մնալ սերտորեն:

կապված գիտակցութեան նորմաների փոխարինումները պրոր-
լեմի հետ եւ ի ինքն այդ հոգի վրա առաջացավ նույն-
պէս ստադիալ անցումների վերաբերյալ պրորլեմ, ապա ինքը այդ
պրորլեմը հենց յուր դրվածքի մեջ հենվում է ինչպէս գիտակ-
ցութեան նորմաները, այնպէս էլ լեզուն առաջ մղող հասարա-
կական գործոնի ճանաչման վրա հասարակական գործոնը շա-
րունակում է մնալ ամենուրեք յուր առաջատար դերի մեջ, որը
պայմանավորում է ինչպէս խոսքի իմաստային, այնպէս էլ ձե-
ւական կողմերը։ Այդպիսով հետևողականորեն ընթացող և ան-
քակտելիորեն իրար հետ կապված թեմաները (լեզու և հասա-
րակութիւն, լեզու և մտածողութիւն, լեզվաստեղծագործական
միասնական պրոցես վերևում շարադրված նրա ըմբռնումով և
ստադիալ անցումներ) հանդիսանում են մեր լեզվաբանական աշ-
խատանքի առաջատար հիմքերը։ Նրանցով ապահովվում են պատ-
մականորեն վկայված փոխանցումների մեջ գիտելի տիկական
շարժման հաշվառման առկա հնարավորութիւնները լեզվաբանի
աշխատանքի մեջ։

Լեզուն իր հասարակական օգտագործման մեջ տալիս է մտա-
ծողութեան գործուն նորմաները և այս կամ այն ձևով նրանք
արտացոլում է յուր կառուցվածքի մեջ՝ ստանալով նոր ձևեր կամ
հին ձևերի նոր իմաստավորում։

Դրա վրա կառուցվում է լեզվի նկատմամբ պատմական մո-
տեցումը։ Հենց դրանով էլ ապահովվում է խոսքի նկարագրական
կառուցվածքի ճիշտ հասկացումը և, հետևաբար, լեզվի գործուն
կառուցվածքի ճիշտ նկարագրութիւնը։ Այսպիսով ամբողջ աշ-
խատանքի մեջ անխախտ է մնում մտածողութեան և լեզվի գիտ-
լեկտիկական կապի վերաբերյալ հիմնական դրույթը, որը բա-
ցահայտում է լեզունների զարգացման ընդհանուր օրինաչափու-
թիւնը (մտածողութեան միջոցով հասարակական գործոնի ար-
տացոլումը լեզվի մեջ)։ Առաջատար նշանակութեան այդպիսի
օրինաչափութիւններից մի քանիսն են՝ որակական անցումները,
որոնք հետադրուված են հնէաբանորեն և ստադիալ կերպով։ Եւ
այստեղ սոցիալական մոմենտը մտնում է գիտակցութեան նոր-
մաների դերի մեջ։

Իդրո այդ հիմնական դրույթները ամրանում են իրենց
իրական նշանակութեան մեջ՝ նրանով, որ լեզուն նրա սոցիալա-
կան օգտագործումից դուրս՝ աներևակայելի է։

Այս պնդումը, որ ելնում է լեզվի բուն էութիւնից, ստի-

պում է մեզ չսահմանափակվել միայն այն հայտարարութեամբ, թե լեզուն հասարակական կարգի երևույթ է: Այդպիսի պնդումը իր իրական դրսևորման մեջ կարիք է զգում հետազոտական աշխատանքի, որը ուղղված լինի դեպի լեզվի իմացումը յուր ամբողջ բարդութեամբ: Այդպիսի խնդրի համար նեղ ձևաբանական սնալիզը՝ վերցրած միակողմանիորեն, արդեն անբավարար է: Միայն նրանց չէր հաջողվի հասարակականորեն օգտագործվող խոսքի ամբողջ խորությունը բացահայտել: Հենց բառերի և քերականական ձևերի հնչաբանական հետազոտութեան ժամանակ իսկ, նաև լեզվական կառուցվածքների առկա փոփոխությունների ստադիալ ուսումնասիրութեան ժամանակ՝ իրենց առաջատար յուրահատկությունների կոմպլեքսի մեջ, յուրահատկություններ, որոնք սահմանում են տվյալ սիստեմը, հանդես են գալիս նաև լեզվաստեղծման պրոցեսի միասնութեան օրենքները և ձևի ու բովանդակութեան փոխհարաբերութեան ամբողջ բարդությունը, և վերջապես հասարակական գործոնի առաջատար կողմերը: Ուսումնասիրելով բառի ու քերականական ձևի պատմական անցյալը իրենց աստիճանական և փոխակերպական անցումների մեջ (հնչաբանական անալիզ) և այդ կողմից էլ մոտենալով լեզվի ամբողջ կառուցվածքի պատմական հետազոտութեանը (ստադիալ անալիզ), մենք երկու դեպքում էլ սահմանում ենք այս կամ այն լեզվական կատեգորիայի նշանակութեանը կամ ողջ լեզվական կառուցվածքի յուրահատկությունները իրենց շարժման մեջ՝ մինչև ժամանակակից վիճակը ներառյալ: Հետազոտութեան նշված երկու եղանակն էլ գրանով դառնում են պատմական:

Լեզուն, որը ուսումնասիրվում է հնչաբանորեն և ստադիալ ձևով, բացահայտվում է իր յուրաքանչյուր առանձին վերցրած տարրի շարժման մանրամասներում և ամբողջութեամբ վերցրած ողջ կառուցվածքում: Այն մեր առաջ հանդես է գալիս յուր առավել լրիվ պատմական լուսաբանութեամբ: Նման հետազոտական մոտեցումը լեզվի նկատմամբ, որ կառուցված է պատմական և գիտելիքական մատերիալիզմի հիմնական դրույթների ճիշտ կիրառման վրա, հանդիսանում է լեզվի նկատմամբ նոր պատմական մոտեցում: Դրանով սովետական լեզվաբանութեանը նշանակալից չափով հեռանում է հին պատմական մեթոդի սովորական բովանդակութեանից: Ողջ լեզուն իր ամբողջութեամբ և յուր բաղկացուցիչ մասերի մեջ արդեն հանդես է գալիս իրեն մատչելի ամբողջ պարզութեամբ: Հետազոտութեան օրեկտը գրա-

վում է յուր տեղը: Հետադոտական աշխատանքը ձեռք է բերում բացառիկ հետաքրքրականութուն:

Ողջ աշխատանքի մեջ, ցույց տված ուղղությամբ, պահանջ-վում է կշռադատության և շրջանայեցության մեծ բաժին: Հետևութունների գիտական հիմնավորման համար անհրաժեշտ է աշխատանքի պարզորոշութուն և մեթոդոլոգիական դրվածքի ամրութուն: Լեզվի ուսումնասիրելի իրակութունները չափազանց բարդ են և դյուրությամբ կարելի է ընկնել նրանց պարզունակ մեկնաբանության մեջ: Ճիշտ ուղուց չչեղվելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին հենվել ճշտորեն ստուգված նյութի վրա: Չպետք է այն դրսում որոնել, այդ կողմից մեղմոտ բացվում է հետադոտական աշխատանքի համար ընդարձակ ասպարեզ: Սովետական Միության լեզուները չափազանց հարուստ են և՛ իրենց կառուցվածքի բաղմադանությամբ և՛ նրանց մեջ ակնհերեորեն պահված կառուցվածքային տեղաշարժների մոմենտներով: Կենդանի խոսքի մեջ ժամանակակից նյութի հիման վրա կարելի է նույնիսկ հետադոտել ստադիալ անցումները: Հաջորդումները՝ բառի իմաստաբանության և քերականական ձևի մեջ, ինչպես նաև նրանց պատճառները հստակաբար հանդես են գալիս ՍՍՄ-ի ժողովուրդների լեզուների դարգացման և ազգային մշակութիւնների անսովոր աճի նպաստավոր ալայմաններում, դրի և գեղարվեստական դրականության աճման մեջ: Կովկասում, ՍՍՄ-ի Ասիական և Նույնիսկ Նվրոպական մասում, վերջերս միայն գիր ստացած ժողովուրդներից շատերը դեռ ոչ շատ առաջ ցեղային լեզուների կրողներ էին: Մյուս կողմից Սովետական Միության լեզուներից շատերը հարուստ են գրավոր և գրական լեզվի վաղուց ստեղծված տրադիցիաներով, ինչպես և իրենց անցյալի պատմական հուշարձաններով: Այդպիսի ալայմաններում հետադոտական աշխատանքի համար բավականին նյութ կա: Մեթոդոլոգիական ամուր դիրքավորման ղեկքում սովետական լեզվաբանի աշխատանքը բացարձակորեն արդյունավետ է դառնում:

Սրանով վերջանում է ընդհանուր դրույթների իմ շարադրանքը: Կշռամբ լեզվի նոր ուսմունքի հիմնական դրույթների իմ կողմից կատարված ամփոփումը դարգացնել հաջորդաբար եկող հարցերի համառոտ ցուցադրումով: Նրանց պատասխանը, ինքնըստինքյան կտա իմ շարադրանքը՝ պատկերադեկով հիմնական միտքը:

1. Կարելի՞ք է ասել, որ ցեղային լեզուները կազմվել են մինչև ցեղերի ձևավորումը: Իհարկե ոչ:

Լեզուն որպես հասարակական կարգի երևույթ չի զարգանում ինքն իրեն: Այն չի կարող հայտնվել նրան ստեղծող և զարգացնող հասարակական գործոնից առաջ: Առաջ պետք է ստեղծված լինեին ցեղերը: Նախքան ցեղերի հայտնվելը չէր կարող լինել ցեղային խոսքը: Այն ժամանակ յուր հիմքում եղել է նախացեղային տոհմային խոսք: Անցումը դեպի ցեղային կառուցվածքը տանում է դեպի ցեղային լեզվի մշակումը:

2. Պետք է արդյոք պնդել, որ ցեղային միությունների լեզուները իրենց ծագումով պարտական են ցեղային միությունների կազմավորմանը: Այո:

Ցեղային միությունները միացնում են ցեղային լեզուները, նրանցից մեկին առաջ են մղում իշխող դիրքի վրա, որի համեմատությամբ մյուսները արդեն հանդես են գալիս որպես ցեղային բարբառներ: Որպեսզի գլուխ գար այդ համացեղային լեզվի կազմավորման այդպիսի գործողությունը, անհրաժեշտ էր ցեղային միավորման առկայությունը:

3. Եթե ժողովուրդը, ի տարբերություն ցեղի, կապված է պետականության կազմակերպման հետ, ապա կապված է արդյոք ժողովրդի խոսքը յուր ծագումով պետականության կազմակերպման հետ: Այո, կապված է, առանձնապես զրի զարգացմամբ:

Պետական կառուցվածքի հետ մշակվում է պետական լեզուն: Այն արդեն ցեղային չէ հենց թեկուզ նրա համար, որ իրենք՝ ցեղերը փոխակերպվում են: Պետական լեզուն միտում է ստանում դառնալ ընդհանուր՝ ամբողջ պետական միավորման համար: Այդ արդեն ցեղերի միավորումների լեզուն չէ:

4. Ինչպես կազմակերպվեցին ժողովրդի լեզուները: Արդյոք նրանք ցեղային լեզուներ լիքացան պետական կառուցման անցնելու հետ: Ակնհերքաբար այո:

Եթե պատմական վկայությունները հաստատում են միությունների անցումը պետական կառուցման, ապա և լեզուն պետք է դիտվի նրա վերափոխված ձևով: Ցեղային խոսքը, որ միավորվում է նոր սոցիալական հիմքերի վրա, ընկնում է տվյալ դեպքում ժողովուրդների կազմակերպող լեզվի հիմքում: Ցեղի է ունենում մի բարդ, ցեղերի կոնսոլիդացիայի մի շատ բարդ գոր-

Ժողովթյուն և նրանց վերակառուցումը որպես նոր հասարակա-
կան մարմին: Դրա հետ լեզուները նույնպես կրում են նշանա-
կալից փոփոխություններ, որոնք ուղղված են հասարակական
նոր պահանջների բավարարմանը: Այն ճանապարհները, որոն-
ցով անցնում է վերակառուցումը, տարբեր են լինում: Այստեղ
յուր գերը կարող է խաղալ նաև լեզուների խաչավորումը, որը
հավասարապես պայմանավորված է պատմական պատճառներով
(համեմատիր կելտական լեզուների խաչավորումը միմյանց և
վուլգար լատինի հետ՝ ռոմանական լեզուների կազմավորման
ժամանակ):

5. Եթե տոհմային ընկերների լեզուներից կազմվեցին հե-
տագյալ մեջ հեղային լեզուները, իսկ նրանցից, յուր հերթին,
կազմվեցին ժողովրդային և հետո ազգային լեզուները, ապա մը-
տեղ կարելի է տեսնել եղակի նախալեզու: Ես այն չեմ
տեսնում:

Ժողովրդային լեզվի հիմքում ընկած են հեղայինները: Հա-
մադեղային լեզուն ժխտեց մի շարք հեղային լեզուներ: Ցե-
ղային լեզուն առաջացավ առանձին տոհմերի լեզուներից: Նրանց
ակունքներում, այսպիսով, առկա են բազմաթիվ լեզուներ և ոչ
եղակի խոսք: Կարելի է խոսել որևէ լեզվի նախալեզվային վի-
ճակի մասին, բայց ոչ նախալեզվի մասին, որ եղակի է ողջ լեզ-
վական բազմադանության համար:

Բոլոր բերված հարցերը պատասխան են՝ «Լեզու և հասա-
րակություն» թեմային:

Որպեսզի հասկանալ լեզուն, պետք է հիմնական մանրա-
մասնելում գիտենալ այդ լեզվի կրող հասարակության պատ-
մությունը և կացությունը: Եթե չկա նախաժողովուրդ, ապա չկա
նաև նախալեզու:

6. Կարելի է արդյոք պնդել, որ հեղային լեզուները և ժողո-
վուրդները, ապա ազգայինները իրենցից ներկայացնում են մի-
ևնույնը, կամ պետք է գալ այն եզրակացության, որ նրանք որա-
կապես տարբեր են: Անկասկածորեն նրանք որակապես տար-
բեր են:

Ժողովուրդը արդեն հեղ չէ: Ժողովրդային լեզուն արդեն
հեղային լեզու չէ: Ռոմանական լեզուները, դրանք ոչ կելտա-
կան լեզուներ են և ոչ էլ վուլգար լատինն են:

7. Պետք է արդյոք ասել, որ լեզուները մի որակական վի-

ճակից անցնում են մի այլի, մի տիպից մի ուրիշի: Այդպիսի տեղումը լիակատար բնական է:

Եթե ցեղային լեզուները և ժողովրդայինները հանդես են գալիս իրենց որակական զանազանակերպությամբ, ապա առաջինների անցումը երկրորդներին հենց անցում է մի որակական վիճակից մի ուրիշի: Եթե ներմարմնական լեզուները, առանձնապես գրության մոտ ք գործելով վեր են ածվում նախադասության մեջ զուգակցվող բառերի ձևաբանական ձևավորման, ապա շարժումը դնում է դեպի նոր տիպի ստեղծում՝ նախորդի համեմատությամբ:

8. Երբ լեզվի թեքական կառուցվածքը անցնում է վերլուծականի, ունենում ենք արդյոք անցում մի տիպից մի ուրիշի: Այո, ունենում ենք:

Օրինակ կարող է ծառայել անգլերեն լեզուն:

9. Բանավոր լեզուների գրավոր դառնալը տալիս է լեզվի նոր տիպ: Կարող է ապա:

Անգիր, բանավոր խոսքը սովորաբար օգտագործում է պարզ նախադասություն բարդ սահմանափակ ընդգրկումով: Գրավոր գրականության լեզուն, ընդհանրապես, հաճախ դիմում է ընդարձակ նախադասության համադասության և ստորադասության տարբեր տեսակներով: Գրականության արմատավորումը այդպիսի պայմաններում յուր ետևից ձգում է նախօրոք չունեցած համադասական և ստորադասական շղկապներ, որոնք կազմվում են կամ յուր միջոցներով, կամ փոխառության ճանապարհով, հարաբերական դերանուններ և այլն: Այդ ամբողջը կարող է ապա լեզվի նոր տիպ, սկզբից գրավոր խոսքի մեջ, իսկ հետո նրա ազդեցությամբ նաև բանավորի:

10. Մի տիպից մյուսին անցումը տալիս է արդյոք որակապես նոր կազմություն: Տալիս է:

Լեզվում նոր բառերի որակական կուտակումը նոր շարահյուսական դարձվածքների և մորֆոլոգիայի քերականական ձևվերի արմատավորումը, առանձնապես լեզուների մեկը մյուսի վրա փոխադարձ ազդեցության և փոխառության տարբեր ուղիների ղեկավարում, կարող են ստեղծել լեզվի նոր տիպ, նույնիսկ հնչյունային կողմի փոփոխությամբ: Տարբերացումները կարող են ախճան նշանակալից լինել, որ դժվարանում է հին բնագրերի լեզվի հասկացումը մեր ժամանակակից ընթերցողներին համար: Հաճախ դրա համար պահանջվում են մանրամասն մեկ-

նություններու Լինում են պայմանական ընթերցման հաճախադիր պոեմներ և այլն (համեմատիր «Ասք Իգորևի զնդի մասին»):

Այդ օրինակները հաստատում են ստադիալ անալիզի մասին առաջ քաշվող դրույթների հիմնավորվածությունը, անալիզ, որ սահմանում է լեզվի ստադիալ վիճակները և հետադոտում ստադիալ անցումների ուղիները:

11. Եթե քարացած հոլովական ձևը վեր է ածվում մակրայի, եթե անունների հոլովման օրինակացանկում չքանում են մի շարք հոլովներ՝ տալով ոչ լրիվ հոլովման սխեմա՝ այն առումով, որ այդ անունը օգտագործվում է միայն պարագայական քառի նշանակությամբ և այլն, ապա ունենք արդյոք այդտեղ նոր վիճակի փոփոխման անցում: Անկասկած ունենք: Այդ անունը, որ հատկապես գործ է ածվում պարագայական բառի նշանակությամբ, կարող է պահել հոլովական ձևը՝ կորցնելով ըստ հոլովների փոփոխվելու ընդունակությունը: Տվյալ դեպքում հոլովական վերջավորությունը կորցնում է հոլովական մասնիկի յուր ուղղակի դերը և կադմում է մակրայի փոխվող բառի հիմքը (համեմատիր ուսու. „босиком“, „тайком“, „нагишом“ և ուրիշները):

Այսպեղ հարցը վերաբերում է ոչ ամբողջ լեզվական կառուցվածքի ստադիալ վերակառուցման, այլ խոսքի առանձին տարրերի որակական փոփոխություններին: Այդպիսի որակական փոփոխությունները, որոնք ընդգրկում են լեզվի տարրերը, կարող են իրենց քանակական կուտակումով բոլոր դործոն քերականական սխեմաների պայմեցման հասցնել, բայց և կարող են նույնպես դուրս չգալ մասնավոր փոփոխությունների մարդկց միևնույն սխեմայի սահմաններում:

Նման տեսակի անցումների նոր որակական վիճակի վերածման հետադոտումը վերաբերում է հնէաքանական հետադոտությունների ընազավառին:

12. Երբ միևնույն հասկացությունները հաղորդվում են տարբեր քերականական միջոցներով, ապա կարելի է արդյոք շարահյուսական հարցերում խոսել քերականական ձևերի մեջ միասնության և հեռացման ժապին: Այո, այդպիսի վիճակը պետք է հետադոտել՝ գործադրելով համեմատական մեթոդը:

Օրինակ՝ չուկոտերենում և կարարդիներենում հատկանշային հարաբերությունները հաղորդվում են բառերի ձուլումով (համեմատիր չուկոտերեն „ТАЮКЛЯВОЛ“, կարարդիներեն „УЛЫХ-

սփայլ")։ Թուրքական լեզուներում նույն նպատակներով օգտագործվում է հարադրումը („ЯХШЫ АДАМ“)։ Ռուսերենում՝ նման պարագաներում, հանդես է գալիս համաձայնությունը („ХОРОШИЙ ЧЕЛОВЕК“)։ Բոլոր երեք օրինակներն էլ միանում են բովանդակության ընդհանրությունը, բայց խիստ տարբերվում են քերականական կառուցվածքով։ Շարահյուսական խնդիրը նրանց մոտ մեկ և միևնույնն է, իսկ քերականական կառուցումը տարբեր։

Իսկանանք մի այլ օրինակի։ Բոլոր լեզուներում այս կամ այն կերպով տրվում են ենթակայի և ստորոգյալի հասկացությունները, բայց ամենեկին ոչ բոլոր լեզուներում են նախադասություն անդամները՝ ենթական և ստորոգյալը ստանում միանման քերականական արտահայտություն, իսկ խոսքի մասերից բայը երբեմն բոլորովին հանդես չի գալիս։ Վերցնենք կազախերեն „ЖАЗА-МЫН“ և նրա ռուսերեն համարժեքը „Я ПИШУ“։ Կազախերենում դերբայով ձևավորված բայական հիմքը („ЖАЗ-А“) հոգացվում է ձուլման միջոցով՝ „МЕНЯ“ դերանվան ձևի թուլացումով։ Ներմաղմալված դերանունը ավելորդ է դարձնում նրա ղետեղումը որպես նախադասության առանձին անդամ։ Ենթական, այս դեպքում, կազախերենում, տրվում է հենց բայականի ձևի մեջ կառուցված։ Այն այստեղ ստացել է յուր քերականական արտահայտությունը։

Ռուսերենում ենթական հանդես է գալիս բայի մեջ („ПИШУ“) և՛ քերականական ձևով, և՛ որպես նախադասության առանձին անդամ („Я ПИШУ“)։

Վերջին դեպքում ստացվում է երկանդամանի նախադասություն, այն ժամանակ, երբ առաջինում՝ միանդամանի։ Այնուամենայնիվ այն անսուրբկալ չէ, որովհետև սուրբկալը նրա մեջ արտահայտված է։ Բայց այն անենթակա է։ Նրկու կառուցումներն էլ բովանդակությամբ և՛ կազախերենում, և՛ ռուսերենում նման են։ Նրանք երկուսն էլ, չնայած տարբեր եղանակներով, առաջին են թե սուրբկալը և թե պրեդիկատը։

Հասկացական և քերականական կառուցողականների միջև հենց այդպիսի փոխհարաբերություն կարելի է սահմանել նույնպես ենթակայի հոլովական ձևով՝ տարբեր սխոտեմների լեզուների համեմատությունը առաջ քաշելով։ Այսպես, հարեթական լեզուներում զգացական ընկալման բայերի ժամանակ որպես պարտադիր կանոն ենթական զրկվում է տրական հոլովով, իսկ ռու-

մերենում՝ ըստ այդ լեզվում գործող նորմաների, ենթական պետք է գրվի ուղղական հոլովով (համեմատիր „Я ХОЧУ“): Հարեթական դարգիներեն լեզվում բայի ենթականի հետ համաձայնելու դեպքում ստացվում է այնպիսի կառուցվածք, որը քերականական ձևերի ճիշտ արտահայտելու դեպքում կհամապատասխանի ոչ ուսերենին „мне хочется“, այլ ուսերենում անթույլատրելի „мне хочу“ ձևին: Այդպիսով զգացական ընկալման հասկացությունը հարեթական լեզուներում ստանում է յուր հատուկ քերականական ձևը, որը չկա ուսերենում: Այնուամենայնիվ ուսերենում բայերը ըստ իրենց բովանդակության բաժանվում են անցողական, անանցողական և վիճակի բայերի: Ակնհայտ է, որ զգացական ընկալման բայերը նույնպես ըստ իրենց բովանդակության հավասար ձևով բաժանվում են: Զգացական ընկալման բայերը կան բոլոր լեզուներում (եկամենում եմ, «սիրում եմ» և այլն): Բայց ամենևին ոչ ամենուրեք նրանք կապված են հատուկ քերականական կառուցվածքով:

Իերված բոլոր օրինակներում, որոնց թիվը կարելի է բավականին մեծացնել, սահմանվում են այդ խնդիրներում տարբերություններ, որոնք պահանջում են շարահյուսական արտահայտություն և միաժամանակ սուր տարբերացումներ նրանց քերականական հաղորդման մեջ: Այդտեղ հանդես են գալիս լեզուները միացնող միասնության մոմենտները կամ ավելի ճիշտ՝ մատնոցության միատեսակություններ նման հասկացությունների արտաքին արտահայտության միջոցների բաղադրանքության դեպքում: Հասկացական կատեգորիաները բոլոր առաջ բերած օրինակներում մոտիկ են, իսկ երբեմն էլ նույնը, իսկ նրանց հաղորդման միջոցներում բոլորովին տարբեր են՝ իրենց քերականական կառուցվածքներով:

Իերված օրինակները նշանակալից չափով պարզաբանում են այն, ինչ որ հաշվի է առնվում, երբ մենք խոսում ենք լեզվատեսիծման միասնական պրոցեսի մասին: Այդ միասնությունը չի արտահայտվում ընդհանրապես արմատաբառի միայն մի նույնության մեջ կամ քերականական ձևերի տարբերություններով: Այն ոչ ավելի պակաս, և նույնիսկ ավելի պարզ հանդես է գալիս նաև նրանց տարբերությունների մեջ, եթե մենք ուշադրության առնենք նրանց մեջ դրված բովանդակության սկիզբը, ինչպես հենց իրեն՝ բառի մեջ, այնպես էլ շարահյուսական կառուցումների բոլոր տեսակներում (ֆունկցիայի նույնություն):

Հիմնականում հարցը վերաբերում է ձևին և բովանդակու-
թյանը: Բայց և նրանք խիստ դիտելի տիրակալն են իրենց կա-
պակցութունների մեջ՝ գտնվելով թե՛ այս թե՛ այն պերմանենտ
շարժման մեջ: Փոխարինվում են ձևերը, փոխվում են նաև առկա
պատկերացումները: Զարգացման զանազան մտտիճաններում
կանգնեցին ոչ միայն քերականական կառուցողականները, այլև
հասկացութունների կառուցողականները: Ինչ քերականական ձևը
կարող է ստանալ նոր բովանդակություն: Դրա համար էլ միև-
նույն բովանդակությունը, միևնույն հասկացութունները կա-
րող են հաղորդվել տարբեր միջոցներով ոչ սակավ վերախմաստա-
վորումներով՝ նրանց պատմական օգտագործման պրոցեսում:
Այսպես, օրինակ՝ մեզ ժամանակակից հարեթական լեզուները,
պահպանելով խոսքի պատմականորեն առաջ եկած կառուցված-
քը, արտահայտում են նրանցով այժմ նույն հասկացութուննե-
րը, որոնք հաղորդվում են հնդեվրոպական լեզուներով՝ նրանց
հատուկ խոսքի կառուցվածքով, որը յուր զարգացման այլ
ճանապարհներով է անցել: Հնդեվրոպական և հարեթական լե-
զուներում ստացվել է տարբերություն մի շարք քերականական
կառուցվածքների մեջ:

Հենց այժմ արտահայտված դրույթները կարող են ստուգ-
վել յուրաքանչյուր լեզվի նյութի վրա, լեզու, որը բերվում է
այլ լեզուների համեմատությամբ: Ամենուրեք բացվում են եր-
բեմն էական գործոններ, որոնք մնում են անստույգ, ոչ ճիշտ
հասկանալի՝ նեղ ձևական մոտեցման դեպքում, և երբեմն էլ
բոլորովին աննկատելի:

Առանձին լեզուների վրա աշխատելիս հանդես են գալիս մի-
ամբողջ շարք հարցեր, որոնք կապված են ձևերի մեկնաբան-
ման հետ՝ նրանց կառուցվածքային հատկանիշների առանձնա-
հատկությունների մեջ: Պերականական այն ձևը, որը հանդես է
գալիս նախադասության կառուցվածքի և բառի ձևավորման մեջ,
ունի պատմական հիմք, որը արդարացնում է նրա գոյությունը
լեզուն մի մոնոլիտ ստեղծվածք չէ և ոչ յուր բոլոր բաղադրյալ
մասերի ծագումով միաժամանակյա, բայց միաժամանակ համա-
ժամանակյա կարվածքում այն հանդես է գալիս որպես եղակի-
ամբողջ. բոլոր լեզվական ձևերը, որ գոյություն ունեն խոսքի
գործունե կառուցվածքում, մտնում են նրա մեջ՝ կազմելով տար-
բեր ծագման ձևերի, իսկ երբեմն էլ տարբեր կոնստրուկտիվ տի-
պերի բարդ կապակցություն: Նույնիսկ ակնհայտ արխայիզմ-

ները, որոնք պատոււ են լեզվում կենսական ուժը, հանդես են գալիս որպէս գործող և լրիւ օրինաչափական ձևեր ուրիշների շարքում, թեկուզ իրենց կառուցմամբ մի այլ ուղղութեան պատկանող:

Լեզվում գործող հակասութեանների այդպիսի զուգակցումը դուրս է դալիս կենսականորեն արդարացւած և հաճախ նպաստում է լեզվի հարստացմանը՝ հանդես գալով նրա մեջ որպէս առանձին սեմանտիկ ներութեանների արտահայտիչ և այլն: Իրա շարքում դիտուում են առանձին ձևերի մահացումներ և նորերի առաջացում, որոնց աստիճանաբար կուտակումը կարող է լեզվում հասցնել կառուցվածքային տեղաշարժի: Նման տեսակի փոփոխութիւններ հետադոտուում են, օրինակ՝ դեռևս բանավոր լեզվի մեջ գրի արժատավորման ժամանակ և այլն:

Ուսումնասիրողի գործն այն է, որ ճշտութեամբ մշակի լեզվի կառուցվածքային հատկանիշները ողջ բարդ խառնակույտի մեջ: Կողմնով նրա էութեանը և բնութագրելով նրա առանձնահատկութեանները, նրանք առանձնացնում են յուրաքանչյուր լեզու լեզուների այն խմբի մեջ, որին պատկանում է նա ըստ յուր առաջատար հատկանիշների: Բացառիկ հետաքրքրական ամբողջ այդպիսի բարդ աշխատանքում ակտիւ միջոց է դուրս գալիս դիալեկտիկական մեթոդը՝ բուսերի և քերականական ձևերի ուսումնասիրման մոտեցման մեջ: Լեզվում գործող քերականական ընդ որ սխառնների դիալեկտիկական մեթոդի վրա հիմնված ստադիալ սնալիզը այստեղ ստանում է յուր առանձին աւելը՝ տվյալ հետադոտական եղանակի վերևում շարադրված ըմբռնումով: Այդպիսի ուղիով սահմանվում են ոչ միայն ուսումնասիրվող լեզվի կառուցվածքի պատմական տեսչալը, այլև նրա գործուն կառուցվածքը, որը քերականական տեսութեանների մեջ ենթակա է նկարագրման:

Յուրաքանչյուր լեզու դատուում է դիալեկտիկորեն կապված և պատմականորեն պայմանավորված ձևերի յուր բարդ կապակցութեամբ: Նրանց մոտենալը ամենևին դյուրին չէ: Ինչ մեր առաջ կանգնած է խոշոր և խորը աշխատանք լեզվի գործուն նորմաների յուրացման համար ըստ յուր նյութի, որ մատչելի է ունալ ուսումնասիրման: Յուրաքանչյուր լեզվի մանրամասն գիտական հետադոտումը դառնում է մեր առաջնահերթ խնդիրը: Նրա վրա ստուգվում են և աճում մեր գիտելիքները, ու ամբա-

պնդվում է լեզվաբանության մեջ ներդրված մատերիալիստական մոտեցումը:

Ոչ պակաս ցուցադրական են երևում նաև համեմատական քերականությունների վրա կատարված աշխատանքները: Եվ այստեղ ՄՍԻՄ-ի լեզուները գտնվում են բացառիկ բարենպաստ պայմաններում: Լեզվական խմբերի (ընտանիքների) ամբողջ շարքերի վերաբերյալ հիմնական նյութը գտնվում է մեր Միության սահմաններում՝ ըստ նրանց կազմի մեջ մտնող լեզուների չափազանց մեծ թվի: Այդպիսիներ են, մասնավորապես, կովկասյան, հաբեթական, իրանական, թյուրքական ու ֆիննական լեզուները: Հարուստ ոչ միայն իրենց քանակով, այլև բազմազանությամբ, նման տեսակի լեզուները, որոնք մատչելի են ուսումնասիրության իրենց ամբողջության մեջ միայն սովետական դիտնականներին, բաց են անում թանկագին հող հետազոտական աշխատանքի համար: Խնդիրները այստեղ դառնում են նշանակալիորեն ավելի լայն, քան առանձին լեզուների ուսումնասիրության ժամանակ: Համեմատական զուգադրումներով ճշտվում են ոչ միայն ողջ լեզվաբանության համար տիպոլոգիայի և ստադիալականության հարցերը, որոնք հենց այստեղ ավելի պարզ կերպով են հանդես գալիս, այլև հենց ինքը առանձին լեզուների ստրուկտուրան, լեզուներ, որոնք մտնում են միևնույն խմբում: Ի՛նչ ավելի պարզ են հանդես գալիս յուրաքանչյուր լեզվի և յուրաքանչյուր լեզվական խմբի առանձնահատկությունները՝ ուրիշ սիստեմների և ուրիշ խմբավորումների լեզուների կառուցվածքի հետ նրանց համեմատության ժամանակ: Այդ դեպքում ինչպես նմանությունը, այդպես էլ տարբերությունը հասցնում են նրանց զուգադրման՝ նման շարահյուսական խնդիրների հաղորդման տարբերողիները բացահայտելու համար, և հենց դրանով մեծ մասամբ առանձին լեզուների և նրանց խմբերի ուսումնասիրվող քերականական ձևերի իրական նշանակությունը ավելի ճիշտ է դուրս բերվում: Նրանց նմանությունը և տարբերությունը քերականական կառուցվածքներին տալիս են այն պարզությունը, որին հասնել դժվար է լինում յուրաքանչյուր լեզվին կտրված մոտենալու դեպքում: Լեզվի ձևական և զազափարախոսական կոդմերի դիալեկտիկական փոխադարձ գործողության միևնույն մոմենտները հանդես են գալիս այստեղ, բայց արդեն լեզուների համեմատական զարգացումների մեջ, թեպետ ըստ կառուցվածքային հատկանիշների ազդակցական, բայց այնուամենայնիվ ինքնու-

բույն: Հնչարանական և ստադիալ անալիզները տվյալ դեպքում չեն հանդիմանում Լ՛նդհակառակն, նրանք է՛լ ավելի ցայտուն են հանդես գալիս իրենց ակտիվ դերում՝ պատմա-համեմատական հետազոտության խորացման դեպքում: Առանձնապես այդ տեսակի աշխատանքի մեջ ամենից առավել ճշգրտվում են հենց իրեն՝ պատմա-համեմատական մեթոդի դրույթները, որ գործադրվում են լեզվաբանության մեջ: Այստեղ ամրապնդվում է և նրա մեթոդոլոգիական կողմը, որը լրիվ հենվում է պատմական մտաբեխալիզի հիմունքների վրա:

Առաջիկայում, ավելի հեռավոր ապագայում, մեր առաջ կանգնած է աշխարհի լեզուների համեմատական քերականության կազմելու խնդիրը: Նրա մշակման չափի համապատասխան այժմ բոլոր շոշափված հարցերը, որոնք վերաբերում են արիտմոլոգիական սխեմաներին և ստադիալ դուզադրումներին, ավելի և ավելի կճշգրտվեն: Բայց մեծ աշխատանք կա դեռ առջևում: Դեռ թերի են հուսումնասիրված նույնիսկ առանձին լեզուներ: Առաջին հերթին նրանց վրա է ուշադրություն դարձվում:

Հետազոտական աշխատանքների հաջորդությունը ապահովվում է մեթոդոլոգիական գիթքավորումների ամբողջությամբ: Դիտական կադրերը մշակված ուղղությամբ արդեն աճում են: Մեծ տեղաշարժներ իրենց դրական արդյունքներով արտացոլվեցին նաև ընդհանուր լեզվաբանությանը վերաբերող աշխատանքների մեջ: Այն առաջին հերթին լեզվաբանության մեջ նոր ուղղության ուղեկիցն է: Դիտավորապես նրա վրա է ընկնում խոշոր կոնկրետիվ աշխատանքի կազմակերպող սկիզբը: Այնուամենայնիվ յուրաքանչյուր առանձին լեզվի վրա աշխատող մասնագետները աշխատում են ոչ անջատ-անջատ: Նրանցից յուրաքանչյուրը դրողեցնում է յուր տեղը ընդհանուր գործի մեջ՝ հանդես գալով ըստ յուր թափի հսկայական գիտական գիտցիպլինի ներկայացուցիչը:

Առանձին լեզուների ուսումնասիրությունը հենց դրանով մտնում է միասնական կոնկրետիվ աշխատանքի մեջ: Ընդհանուր նպատակային խնդիրները ոչնչացնում են այն սուր սահմանը, որ գոյություն ունի կարեւորությունների գիտա-հետազոտական ձեռնարկների սեկտորների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների լեզվաբանության ամբիոնի միջև: Նրանցից յուրա-

քանչյուրը ինքնուրույն է, բայց նրանց կապում են ընդհանուր
շահերը:

Առանձին լեզուների վրա աշխատանքների փորձի լայն օգ-
տակործումը՝ համեմատական գրեգորությունների մասում խնդր-
ների ընդարձակումը՝ կծառայի լեզվաբանական ուժերի շարու-
նակվող համախմբման օգտին: Այդպիսի սիտանական աշխա-
տանքի մեջ է մեր գիտության բնագավառի հիմնական բոլոր աշ-
խատանքների հաջողութունը: